

Resum del segonencontre sobre:

“La Ciutat Moderna.” De 1900 a 1936 .

Casa del Poble, finançada per Joan March, inaugurada el 1924 i derruïda el 1975

**Encontre realitzat el dilluns 22 de febrer a les 18h.
Col·legi d'Arquitectes.**

Ponents

1. Pere Ferrer. Doctor en Historia per la UIB. Especialista en Joan March i el seu temps.
2. Damià Pons i Pons. Doctor en filologia catalana, especialitzat en la cultura de Mallorca entre els dos segles i en Miquel dels Sants Oliver.
3. Ramon Molina. Doctor en història , especialitzat en història econòmica de Mallorca.
4. Miquela Forteza. Doctora en Historia de l'Art por la Universitat de les Illes Balears. Especialista en història del turisme cultural.
5. Dolores Ladaria. Doctora en Història, especialitzada en urbanisme .
6. Pere Rebassa. Arquitecte especialitzat en la rehabilitació de cases i monuments històrics.

PERE FERRER . “Setsatjada” d’en Joan March a les estructures del Poder.

Joan March va ser una força emergent que va fer trontollar el sistema vigent polític i social d’aquella època, liderat pels Mauristes, fins que a les eleccions de 1923 els va guanyar , i tota la resta d’eleccions que hi hagueren fins la guerra civil.

Es cert que a Mallorca hi havia hagut abans grans personatges, aventurers, navegants, etc, però en Joan March volia monopolitzar la vida política, social i econòmica. Aquest fet va provocar la polarització de la societat entre defensors d’en March i els adversaris. Durant unes dècades hi havia dos grups enfrontats. Els seguidors de Joan March, (“ en Verga” de mal nom) que era un conjunt de grups aliats per diferents interessos (liberals, republicans, socialistes i regionalistes) i els antiverguistes, aglutinats pels conservadors de la burgesia maurista i part de l’ aristocràcia .

Aquesta rivalitat va suposar una guerra econòmica i política. Una de les batalles va ser pel control de la companyia marítima de transport “**La Isleña**” , que era una concessió estatal i que gestionava un grup d’industrials de Ciutat. Feia la línia cap a Barcelona, València i el Nord d’africà. March se’n dona compta que el transport marítim es un pilar clau per assentar el seu poder.

La primera guerra mundial li va ajudar. Joan March era un comerciant de guerra. La guerra li facilità molt els negocis per ser ric i poderós a tota Espanya. Ja era molt conegut en tots els àmbits , una gran potència econòmica

Això ho va fer , fent negoci amb les dues bandes en conflicte. Sempre li va anar bé, era difícil però ell se’n va sortir.

A mida que es fa ric, provoca que la **Isleña** entri en crisi . La companyia estava frenada pels preus ja que tenia una concessió de l’estat. Altres companyies privades posaven preus elevadíssim pels perills que suposava el tràfic marítim en aquells temps, i varen fer grans fortunes.

Al no poder competir amb preus les accions de la Isleña varen baixar i March va anar comprant accions fins que la burgesia mallorquina se’n va donen compte de que March era el principal accionista. Volien vendre la Isleña a la Transmediterranea però no sabien que en aquesta , March també tenia moltes accions. Aquesta jugada provoca una reacció social encapçalada per l’ Ajuntament que va convocar manifestacions en contra de que Joan March controlés el tràfic marítim amb aquella operació.

Un altre batalla que va crear una gran polèmica , va ser l'assumpte de la fabrica de Porto Pi, lloc d'estiueig de part de la burgesia i de mauristes . March va decidir crear allà una fàbrica de sulfúrics i comerç de petroli. Els gasos que provocaven eren tòxics Els mauristes es varen aixecar en peu de guerra. Maura era cap de govern i va aconseguir tancar la fabrica. Però sis mesos després la va reobrir.

Els socialistes eren aliats d'en March i enemics dels mauristes. Varen defensar que la *Isleña* passés a la Tansmediterranea i que la fabrica de Port Pi no s'havia de tancar. La fabrica els interessava pels llocs de treball que estaven en perill. El sentiment ecològic no tenia gran importància en aquell temps

També hem de parlar d'un altre fet relacionat amb Joan March que es la crisi de subsistències degut a l'escassetat de matèries primes i aliments durant la primera gerra mundial.

March sap que te una organització forta per diversificar, i no deixa el contraban de tabac però es fica en contraban de queviures i abastiment als submarins alemanys. Això el fa enriquir moltíssim però va crear una penúria pel poble de Mallorca sobretot problemes de fam a Palma.

Amb els guany que li dona la guerra promet als socialistes i les societats obreres de Palma , fer-les una donació amb la construcció de la Casa del Poble. Un diari conservador treu el titular de que Joan March *"Compra un salvoconducto para los dies de revuelta"*.

Efectivament hi ha que lligar molt una cosa amb l'altre . March vol tenir una guàrdia pretoriana en mig del carrer contra els atacs cap a ell que venien de l'Ajuntament . Hi va haver manifestacions i aldarulls en el 1918. Les dones amb els nins sortien al carrer a manifestar-se perquè no hi havia carbó. Pels carrers ataquen els trens de carbó que anaven al Port. Hi ha una lluita amb les forces publiques i un socialista mor. Els aldarulls varen ser tan importants que el vicecònsol anglès va fer un informe amb del problema, sobre la penúria i el contraban que s'estava fent des de l'Illa.

Durant els anys de 1918 i el 1919, les manifestacions es varen repetir. Un dia , durant unes hores les forces d'ordre públic varen perdre el control de Ciutat. Això va crear un pànic social intens ja que la gent tenia en ment la revolució del 1917 a Rússia. Per tan hi va haver una repressió molt forta.

Joan March donà molta importància a la premsa i fundà el diari el Dia. Quan es produeixen els avalots escriu una carta personal a la opinió publica. No era habitual que un líder social o polític fes això. En aquesta carta nega cap relació amb el contraban de queviures. Fa propostes de solució a les administracions per atacar l'atur. Diu que

gent com ell havia de donar crèdit als ajuntaments per fer obres públiques . Amb aquesta carta es vol rentar sa cara.

Els socialistes justificaven el seu suport a March en què no tenia el lligam amb l'església i que era diferent a les forces dominants conservadores. Continuament repetien el mateix . Deien que mentre la burgesia industrial feia regals a l'església a través de l'Ajuntament , als socialistes els hi negaven un solar per fer una Casa del Poble.

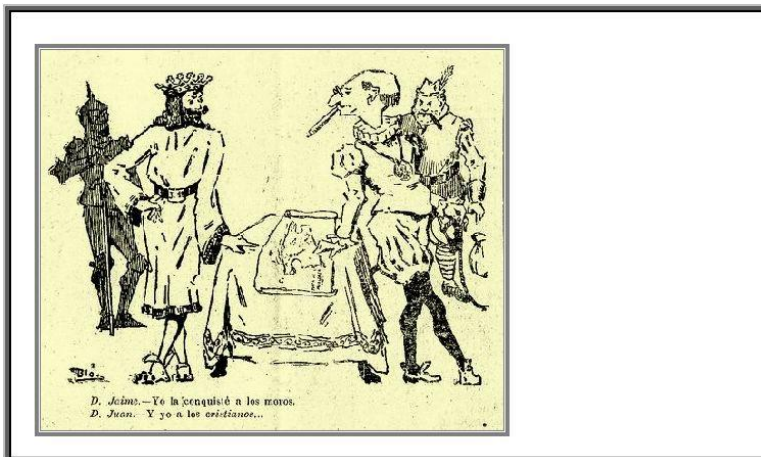
En canvi March era el capitalista de futur, capaç d'establir una aliança amb els socialistes i desvinculat de l'Església. L'Església era forta i aquest era un tema candent.

En 1924 crea la banca March. Mes que un banc era el proper banc de March per autofinançar-se el contraban, el negoci de les parcel·lacions i l'indústria. Era fruit del que deixava els doblers per comprar terra. Una parcel·lació important i poc coneguda es la que va fer March a Son Armadans.

Per acabar diria que a les eleccions de 1923, March assoleix l'hegemonia política que havia cercat. Fa una campanya electoral forta i intensa en contra de personatges de ciutat i te la classe popular a favor. Els mauristes perdran. Ja no guanyaran mes. March guanyarà sempre les eleccions amb aliances amb republicans, regionalistes i socialistes .

Quan això passa es produís una escissió en els socialistes. Una part no veuen bo aquest vincle tan fort amb March i no volen condicionar-se i no poder expressar el que pensen . Surt del partit n'Alexandre Jaume. En Llorenç Bisbal era mes a favor.

En temps de la República es trenquen les relacions i tots els republicans i socialistes van en contra de March ja que Indalecio Prieto serà el líder contra March fins que acaba a sa presó , de la qual en sortirà, decidit a fer caure la República.

Caricatura de J. March

DAMIÀ PONS . Una època daurada de Mallorca.

De finals del XX a principis del XXI es un gran moment de la cultura de Mallorca. Un moment fundacional de la Mallorca contemporània.

Fites concretes. Una es el llibre d'Eusebi Estada de 1885. On parla de la Palma de futur. Una altre també molt important es el de M.S. Oliver del 1891 "*La Cosecha periodística*". Son aplecs d'articles publicats en premsa. Es fundacional perquè amb aquest llibre apareix dins l'escena mallorquina un intel·lectual . Es mes que un escriptor, te un pensament construït com un intel·lectual : Analitza criticant la realitat i fa propostes per millorar-la.

Abans hi havia hagut moltes persones cultes, escriptors, arquitectes, bibliotecaris, cultes però no intel·lectuals. En M.S. Oliver te una dimensió intel·lectual com la que s'entén a Europa després del famós Cas Dreyfuss a França, on molts intel·lectuals es posicionen amb incomoditats. Prenen posicions crítiques que els hi causen problemes.

A través dels articles que publica a la Roqueta i a l'Almudaina, diu que les administracions públiques son indolents . l'Ajuntament i la Diputació son absentistes No fan res. Son indolents, per exemple, cap el problema de l'emigració de 10.000 persones cap a sud-amèrica el 1890. La Diputació no fa obres publiques i Oliver els hi fa critica dura.

Critica també la fallida de l'estat central, per centralisme, caciquisme, uniformitat. L'Estat Es tan fort i gros que impedeix que se generin iniciatives. El centralisme es fort i esperen tot d'ell.

Un intel·lectual vol influir sobre la seva societat. Transmetre idees per influenciar als partits polítics. Una de les besties negres de M.S.Oliver es el poble mallorquí. Critica el poble mallorquí per la seva indolència, poca capacitat de generar iniciativa practica. Insisteix reiteradament.

Propostes que es desprenen del llibre "*La Cosecha periodística*"

1.-**Autoconeixement.** Hem de saber les nostres mancances per corregir-les. Anàlisi crític a nosaltres mateixos , sense pietat. Conèixer el present i el passat. Si miram el passat trobarem que en el segle XV , Mallorca té èxit. Per la seva posició estratègica comercial, per la gran quantitat de obres que fa : la cartografia, la Llotja, La seu , es Castell de Bellver.. .Si ho vàrem fer.. perquè no podem tornar a fer-ho ? En el passat vàrem ser capaços de tenir una vida comunitària positiva.

2.-**Modernització:** la primera vegada que s'utilitza la paraula "modern" es en ocasió del concert d'Albèniz. Diu que es modern el que fuig de las "pesadeses de la rutina", que no esta fermat al passat, que viu projectat cap el futur. A l'Almudaina serà molt important la petita noticia, la voluntat de localitzar tots els elements de modernitat, com per exemple una perruqueria moderna

3.- **Creació d'una industria turística.** Els articles "*Desde la terraza, páginas veraniegas*" de 1890, son els primers articles que parlen de Mallorca com a destí turístic, tan teòricament com pràcticament. Argumenta que a Europa la burgesia necessita viatjar. Mallorca està ben situada i té un clima molt bo. Es una antologia de paisatges, te tots els paisatges del continent europeu en pocs Km2. Però li falta un hotel de primera, com els de Paris. També necessita un transport ràpid a Barcelona i Marsella. Vies interiors bones i una entitat per promocionar el turisme.

Aquest programa de M.S.Oliver es fa realitat en els pròxims anys i cada vegada que hi ha un acte oportú, es reconeixen les seves idees. Quan s'inaugura el Gran Hotel, M.S. Oliver intervé i quan es crea al Foment del Turisme el fan Soci d'honor.

Després apareix el llibre del seu amic Bartomeu Amengual el 1903, que es diu "**La indústria de los forasteros**", on concreta molt mes encara les idees del futur del turisme.

En 1890 Enric Alzamora, de família de comerciants, volia ser intel·lectual i escriptor però va acabar per ser negociant, per la mort de son pare. Tenia relacions intel·lectuals amb Leopold Alias Clarín i Narcís Oller. Havia fet crítica literària i introdueix el realisme dins l'àmbit literari mallorquí.

Alzamora impulsa el diari Almudaina que sortirà el mati. En aquells moments hi havia 8 diaris a Palma, però sortien pel capvespre. Ràpidament es menja els altres... Palma, el Isleño..etc Després arriba Ultima Hora i fan doble cama fins la guerra civil. Després de la guerra, un encara dura.

Els dos amics promouen una campanya i formen un grup molt emblemàtic: **Els Insensats**. Son insensats perquè son uns individus que s'atreveixen a imaginar futurs nous, perquè no volen quedar-se en la rutina, no volen pensar que no hi ha res a fer...s'autoanomenen els Insensats. Fan una campanya per MALLORCA a traves d'articles de premsa i fan propostes innovadores.

Es proposa el Museu d'Història Natural, un Centre d'Acollida de joves marginats i Guiem Roca publica un article proposant millores urbanistes per crear places i carrers amb arbres que es dediquin a personatges importants ...que en hi hagut molts. Sa "joia de sa

corona” es la proclama de Bernat Calvet... *las murallas han de derribarse*, seguin sa línia d'Eusebi Estada, que tindrà una polèmica amb el General Carícia Luque contrari a l'esbucament. Tots els insensats fan costat a Calvet

4.- **Teoria del Mallorquinisme polític.** En síntesi vol dir que tots els elements que donen la identitat mallorquina han de ser prominents en tota l'activitat pública . Comença una teoria regionalista, consistent amb una crítica dura a l'estat espanyol de la restauració , forjat després de 1714 , castellà , centralista , uniformat, i proposa el retorn a l'estat confederal abans de la restauració , previ al 1714, un rei sí, però amb una mentalitat d'estat plurinacional , reconeixent la personalitat pròpia de Mallorca-

M.S. Oliver era liberal , creia amb la lliure iniciativa i traslladava aquesta capacitat dels individus a la les regions, comarques i nacions històriques. Després continua amb “La qüestions regional “ a 1899.

Entre el 1895 i el 1910 Mallorca viu una època daurada. Sorgeixen personatges potents dins l'escenari de Mallorca. Miquel Costa i Llobera, fa 5 llibres extraordinaris. En Joan Alcover , després de 5 llibres en castellà, escriu en català “*Cap al tard*” a 1909 , un dels llibres cabdals de la poesia catalana.

Antoni M. Alcover comença a publicar les rondalles , comença a posar en marxa el diccionari catalanovalencià, una obra gegantina que el 1952, amb 10 volums, es va publicar . Comença a publicar a la Comissió Editora Lul·liana , a partir d'e Mateu Obrador. Crea el butlletí de literatura catalana , edita obres catalanes filològiques, etc.

Això ho fa al Palau Episcopal perquè Campins te un equip, amb Alcover i altres que dona un impuls enorme a l'Església perquè sigui culturalment mallorquinista al seminari, una cosa inèdita. Organitza certàmens literaris i una formació de clergues que durarà 50 anys. Forma part d'una estratègia de modernització i acomodament de l'església a la societat liberal.

Es l'època de Gabriel Alomar , un intel·lectual potentíssim. Època de Toni Noguera, que introdueix el nacionalisme a la música. Gran divulgador de Wagner, anava al Liceu i feia cròniques d'en Wagner. Fa un llibre sobre cançó tradicional en català. Amb Toni Pont la música s'introdueix a les esglésies, fent cançons pròpies, inspirades en música popular que ha de ser la base per tots els cultes.

Nacionalisme musical que es part del romanticisme europeu de final del XIX i que arriba a MALLORCA. Toni Noguera es important ja que fa concerts al marge de l'administració . Organitzen i paguen de la seva butxaca iniciatives socials i duen a Palma a Albèniz i altres musics com Enric Granados, Pau Casals , que serà el gran

intèrpret...Toni Noguera li fa una crònica que pronostica que serà el gram music que arribà a ser.

Aquesta anys hi ha una gran vida associativa. El mon cultural fa pinya , en el cercle mallorquí , a la tertúlia de Joan Alcover fins 1924. Es crea al carrer Jaume II el Saló Beethoven, en es baixos de la Ultima Hora

Es el moment que arriba la pintura nova sobre tot Santiago Rossinyol que es posa a la butxaca a tothom i Joaquin Mir. Santiago Rossinyol va viure 3 anys a Palma i pinta 69 paisatges . Gabriel Alomar explica que hi ha una nova manera de mirar pintar Mallorca amb la pròpia subjectivitat del artista.

En arquitectura hi ha noves publicacions a l' Almudaina durant els primer 15 anys sota la direcció de MSoliver . No partidista, pro-maurista , amb editorial regionalista, regenerador, modernitzador, tot en el context de la crisi de la restauració a la crisi del 98. L'Estat es un decorat sense substancia, plegat de defectes. Anys potents del republicanisme amb coalició amb liberals amb líder Lluís Martí que es fa intensament regionalista.

Neix s la Novel·la de la ma d'Oliver ,el teatre de Joan Torrandell el nou teatre amb l'obra "Els Dos Esperits". L'Espanya nova i la vella, article d'Alomar , dient que hi ha una Espanya que no vol veure les misèries i per tan no les pot corregir. Aquella altre Espanya amb el regeneracionisme i la rectificació amb una perspectiva de Europa.

M-S.Oliver

RAMÓN MOLINA: Eusebi Estada i la proposta industrial de Palma.

Partiré del llibre d'en Estada, **La Ciudad de Palma** que es publica el 1885. S'ha llegit con un manifest urbanista, sobre la demolició de les murades. Jo ho faig com historiador econòmic, fent una visió del desenvolupament econòmic. Per a mi es com un Manifest Manchesterià on Estada expressa de manera clara quina es la seva visió de cara al futur desenvolupament econòmic de Palma i de Mallorca.

Hem de recordar que Estada, era molt amic d'en Emili Pou, el que fou el director de la Junta d'Obres del Port i que es el que lidera l'ampliació del Port de Palma. I ambdós eren amics de Charles Toll Bidwell, cònsol britànic a Mallorca. Es reunien en tertúlies i tant Estada com Pou admiraven el model britànic d'industrialització i aspiraven a imitar-lo. Es per això que crec que **La Ciudad de Palma** es en realitat un manifest de política econòmica manchesteriana.

Comparteixen la idea de que el desenvolupament de Mallorca ha de ser industrial. Es un manifest anti-agrarista. (Estada diu textualment que la capacitat de crear riquesa de l'agricultura es limitada mentre que la capacitat de la industria no en té de límits) Critica la obsessió dels mallorquins per posseir un tros de terra, la quel cosa, en definitiva, els fa en certa mesura autosuficients, no depenen exclusivament de vendre la seva força de treball per subsistir, per lo tant els fa no aptes per proletaritzar-los intensament.

Lo que Estada defensa amb l'enderrocament de les murades es l'alliberament d'elles restriccions per créixer les industries i alhora enfrontar-se als militars que es negaven a l'esbucament i prohibien edificar cap construcció sòlida a menys de 1250 metres de distància del llenç de la murada. L'argument era que una força invasora podia fer servir les construccions per parapetar-se en un setge.

Però la guerra ja havia canviat de concepció i ara els projectils d'un vaixell de guerra, amb els nous canós d'ànima estriada, podien bombardejar Palma des de lluny. Les justificacions de militar son interessos per preservar els privilegis de "casta". Podem seguir tota aquesta polèmica entorn dels problemes per edificar l'estació del ferrocarril de Palma, finalment guanyada per Estada i la Companyia del ferrocarrils de Mallorca que aconseguiren aixecar l'estació just al costat de la murada.

Un altre aspecte a considerar es l'higienisme. Diu Estada que la ciutat s'ha d'higienitzar i que les murades no deixen circular l'aire per l'interior dels carrerons. Aquest argument és relativament fals. Les dades de malalties son les mes baixes d'Espanya, iguals a les del Nord d'Europa la mortalitat de Mallorca també és la més baixa d'Espanya. Palma es una ciutat saludable, per tan no es un argument suficient

per tomar les murades . Els joves de Mallorca a la mili eren dels mes
alts. Aquí no hi ha raquitisme. I la salut i la higiene son més clarament
favorables que a qualsevol ciutat espanyola sense murades. Que està
passant en realitat? Com es que les dades desmenteixen els suposat
propòsit higienista d'Estada?

Amb la crisi de la gran propietat i els inicis dels establiments de
terres, els pagesos poden accedir a la propietat de la terra i això i els
permet mantenir-se allunyats de la proletarització completa. Es crearà
una mà d'obra multifuncional que es pot dedicar alternativament a
tasques agrícoles o proletaritzar-se en la industria , però sempre amb
certes limitacions. Estada creu que això no es bo...diu que això es
ociositat. Els treballadors han de ser proletaris purs. No han de tenir
terra . Aquesta es la idea central juntament amb la supressió del límits
físics (les murades) per créixer industrialment.

La complicitat del trio Estada-Pou-Bidwell es prou evident. Entre
els tres dissenyen els eixos de la modernitat industrial. Per cada Km de
ferrocarril que construït per Estada es correspon amb un increment del
metres disponibles al moll de Palma. Ben aviat, el ferrocarril connectarà
amb els molls i serà la via d'entrada i sortida de productes de tot tipus.
Al mateix temps, el ferrocarril, símbol de la modernitat industrial serà
pràcticament un ferrocarril britànic. Bidwell recomana a Estada visitar
Manchester, om es faran totes les comandes de locomotores i altres
materials pel tren de Mallorca. De fet, fins i tot l'ample de les nostres
vies fou de iarda anglesa (914mm), un cas quasi únic en tot l'estat.

Amb el ferrocarril arribam a un dels element claus per entendre el
paper clau de Palma en la configuració de l'espai de tota l'Illa. Lo
normal hagués estat una línia de tren Alcúdia-Palma, Alcúdia esta
mes ben situada per anar en vaixell a Europa i Barcelona. En canvi, la
configuració de la xarxa ferroviària es un arbre on totes les línies
conflüen a Palma. De part forana a Palma i d'aquí pel Born al Moll. (la
línia subterrània que sortia a l'actual Parc de la Mar, es de l'any 1932).
En definitiva, els accionistes del ferrocarril eren majoritàriament
comerciants i industrials de Palma i sempre es negaren a que el
ferrocarril arribés a qualsevol altre port viable que pogués competir amb
Ciutat. Palma seria el receptacle de totes les mercaderies de Mallorca.

Imatge del ferrocarril passant davant el Solleric

MIQUELA FORTEZA. Les primeres passes de la indústria turística a Ciutat.

Fent una síntesi, podem dir que a finals del segle XIX es pot parlar que va ser l'època de la prehistòria del turisme. Ja hi ha havia una burgesia capitalista capacitada per obrir el nou front turístic.

Dos fets varen determinar l'inici : la inauguració del Gran Hotel el 1903 i la creació del Foment del Turisme a 1905. Abans hi havia altres experiències dels viatgers que visitaven l'Illa i que significaren una gran promoció de Mallorca.

M.C. Oliver escriu els famosos articles "Desde la terraza" a 1891. Diu que per impulsar el turisme Palma necessitarà fer una campanya de promoció. Ha de ser una combinació de tradició i modernitat. Denunciava la inadequació de l'Illa .Per crear una indústria turística dels estrangers s'havia de millorar el transport, fer publicitat, crear restaurants, millorar la higiene. Es necessita confort en tot.

Amb la indústria turística es pretenia crear una alternativa a la crisi agrària i a la baixa industrialització que patia Mallorca.

Joan Palmer Miralles, industrial del calçat mallorquí, va ser el promotor del Gran Hotel. Volia donar a Ciutat un luxós refugi per acollir l'incipient turisme. L'any 1901 havia encarregat el projecte a l'arquitecte català Lluís Domènec Montaner, i el pla empresarial a Antoni Albareda i Canals, que era un especialista amb hostatgeria de gran prestigi a Barcelona

Per un altre costat , l'any 1903, Bartomeu Amengual, un altre figura clau dins el sector turístic, recollint les idees de n'Oliver, va publicar una sèrie d'articles a l'Almudaina , amb el nom genèric de la *industria de los forasteros*, inspirats amb els seus propis coneixements de la indústria turística d'Itàlia, Suïssa i França. Amengual proposa la necessitat de crear una entitat destinada a organitzar les activitats turístiques, que ell va anomenar "Pro-Majorica " . Aquesta proposta es fonamental per entendre lo que va ser el després el Foment de Turisme.

Aquestes propostes d'Oliver no es varen fer realitat fins anys mes tard. Quan s'inaugura el Gran Hotel el 9 febrer 1903, la primera instal·lació de luxe de Mallorca , M.S.Oliver en el discurs que fa, diu : *"Asistimos a uno de estos actos decisivos que separan y dividen radicalment dos épocas. No es un templo dedicado al placer, se trata de algo mas, se trata de la realización de un designio, de un ensueño casi, de una revolucion pacífica desde la cual Mallorca puede, desde hoy, ponerse en contacto con la Europa culta i entrar definitivamente en el comercio de la civilizacion universal"*.

Foment de Turisme va ser una institució de promoció turística pionera a Espanya. Gràcies al suport desinteressat dels seus socis, va posar en marxa moltes iniciatives. Era pionera amb la promoció turística i amb el respecte a la protecció cultural i mediambiental.

El primer president va ser Enric Alzamora, que era president de la Cambra de Comerç a l'octubre de 1905, data que representa el tret de sortida de la indústria del turisme a Mallorca.

Alzamora junt amb Oliver, va ser també el promotor del grup anomenat "**Els insensats**". Aquests volien fomentar el turisme d'estrangers, construir bancs, hotels...etc. Construir una ciutat nova devora la vella.

Del primer article dels estatuts del Foment, que sorgeix per posar en pràctica tots els mitjans per a la prosperitat de Mallorca, consta que es crea l'entitat per: Millorar i embellir les infraestructures de l'Illa. Protegir els turistes i proporcionar informació de notícies, guies, itineraris, així com fer un pla de publicitat, amb anuncis, cartells etc. Organitzar excursions, facilitar l'accés a camins, allotjament i locomoció i altres formules de seguretat en els punts perillosos, a més de organitzar espectacles per entretenir i perllongar les estàncies.

Els noms dels promotors figuren a la primera pàgina de les actes. Hi trobem a Enric Alzamora, Guillem Sampol, Sebastià Josep Estada, Gabriel Roca, Josep Lavandera, Antoni Albareda, etc..un grup interessant, d'estatus social de professionals lliberals, il·lustrats, progressistes i innovadors, que actuaven amb motivacions humanistes i filantròpiques. La seva pretensió era donar a conèixer les bondats de Mallorca tan als illencs com als turistes.

El turisme agafa força després d'un petit impàs durant la primera guerra mundial. Després de la guerra i fins el 36 serà un destí mundial de primera magnitud. Entre el 27 i el 36, s'instal·len les bases de l'organització turística mallorquina. Durant tot aquests anys, el treball de Foment del Turisme va ser constant, sempre amb il·lusió, va ser un exemple per altres iniciatives similars a tota Espanya, tot mantenint el respecte pel patrimoni cultural i ambiental.

Aquest moviment es trenca amb la guerra civil i la segona guerra mundial. El turisme desapareix gairebé per complert i no reapareix fins després dels 50 amb el boom turístic. Comença del turisme devastador, el turisme de masses.

El turisme no es nociu però s'ha de fer amb un pla raonable i consensuat per evitar els efectes nocius, amb respecte a la cultura i el medi ambient. El turisme no es nociu en si mateix, però es necessari establir criteris raonables per evitar els efectes devastadors que pot ocasionar la mala gestió del turisme.

El Gran hotel als seus inicis.

DOLORES LADARIA: El Pla de l'Eixample i l'esbucament de la murada marca l'entrada al segle XX.

El segle XX comença a la nostra Ciutat amb un gran canvi: l'aprovació del Pla Calvet al 1901, aquest Pla canviarà la fisonomia de Palma i marcarà la seva forma de ser damunt el territori. Si bé el projecte es desenvolupa al segle XX, les seves motivacions venen de molt enrere.

Als anys cinquanta del segle XIX per tota Europa s'estén la filosofia econòmica liberal, fa d'una burgesia que està desenvolupant una nova forma del capitalisme. Del capitalisme mercantil que havia generat el creixement d'aquesta classe social, s'estava passant al capitalisme financer i en aquest, la urbanització de les ciutats i la consegüent inversió immobiliària juga un paper molt important a Europa, donat que va propiciar el creixement dels negocis.

Es un model que coneixem molt bé, entre altres coses perquè ha perdurat fins avui, i el seu ús abusiu ha estat la causa de la crisi que estem patint. Per això no és d'estranyar que la primera vegada que es comença a parlar del tema de l'eixample de Palma sigui al 1859 per part d'en Pere Alcàntara Penya.

Per situar millor el context en que es va desenvolupar l'idea de Pere Alcàntara Penya hem de parlar de dos personatges clau en la història del urbanisme espanyol: Pascual Madoz e Ildefonso Cerdà.

Als anys cinquanta del segle XIX tot dos són del partit lliberal progressista, empresaris immobiliaris i són responsables de la urbanització de Barcelona. En Cerdà va fer el projecte del Eixample de Barcelona aprovat al 1860 i en Madoz va dissenyar el sistema econòmic financer que, feia possible sufragar amb el sol procedent del enderrocament de les murades, l'operació de la construcció de l'Eixample, donant peu a un canvi profund del concepte de gestió de les ciutats, que servirà de model per la Llei de urbanisme de 1864 i el Reglament de 1867 i, per tant, per el desenvolupament dels Eixamples a tota Espanya. En el cas de Palma, l'Eixample va ésser un procés molt llarg, donat que la seva gestió va durar més de 25 anys.

Aprovat al 1901, l'aplicació del Plan Calvet amb l'enderrocament de les murades de la part de terra de Palma comença el 18 d'agost de 1902, segons les directrius de la llei de 1895 que va autoritzar l'enderrocament de les murades de la part de terra, i es va dur endavant durant el primer terç del segle XX. Això va posar al mercat 69.687,72 m² de sòl públic, dels quals es varen vendre 62.541,72 m².3, lo que va suposar el 40% dels ingressos del pressupost de l'Eixample i una traspàs de sòl públic al privat de gran importància.

Si bé no es va fer com a Barcelona, on es va emetre deute públic en forma de préstec hipotecari garantida per el valor potencials dels solars edificables, per pore dur endavant al projecte i varen esser el impostos damunt els propietaris de solars al Eixample (4% del valor del terreny), els ingressos per llicències d'obres i els beneficis obtinguts de les vendes dels solars procedents dels enderrocaments de les murades adquirits per burgesos i terratinents locals, els que varen finançar l'obra⁴.

En quant a les persones que varen impulsar el Pla d'Eixample de Palma, si que hi ha coincidència amb el perfil polític de Madoz i Cerdà, son gent progressista, el mateix Calvet Girona fou al 1906 Regidor i Batle de Palma pel grup republicà.

Eusebi Estada va esser el primer que a la seva obra "La ciudad de Palma. Su industria, sus fortificaciones, sus condiciones sanitarias y su ensanche" publicada al 1885 posarà de manifest la necessitat de un canvi. Ell és como en Calvet enginyer, i son ells els enginyers, els que al segle XIX representen els nous ideals del moment, el progrés, el canvi, traduït en la millora de les condicions higièniques de la població, en la demanda de la construcció dels eixamples, regulant el creixement de les ciutats segons un Pla regidor de la ocupació del espai.

Els manifesten la inutilitat estratègica de les murades i la possibilitat d'ocupar les anomenades "zonas polemicas", un espai de 1250 m en torn de les murades on no es pot construir, per l'ús de la població que hi romandre amuntegada i amb unes condicions sanitàries molt deficientes al interior de la ciutat emmurallada, enderrocar les murades significa el progrés, i son els conservadors, com en Ferrà de L'Arqueològica Luliana, l'única veu que s'oposà. El patrimoni no interessava, pel progressistes era "un cinturón de piedra que nos oprime i mantiene el aire fétido". Per ajudar els arguments de aquestos, diverses epidèmies de

En tot cas, des de 1901 fins a 1930 es va dur endavant l'aplicació del projecte guanyador, si be als anys 50 havia encara molts carrers sense asfaltar i estava molt poc poblat. L'arquitecte responsable de l'aplicació del Pla fou Gaspar Bennazar, el qual des de 1901 fou l'arquitecte municipal de Palma. Ell serà l'encarregat de traçar els plànols de les murades i dirigir durant anys les obres de enderrocament i la urbanització de l'Eixample. L'inici de l'enderrocament de les murades es va fer el 18 de agost de 1902, per celebrar-ho l'Ajuntament va convidar a venir a la fia del General Weyler que va donar el primer cop amb una piqueta de plata, es varen organitzar festes populars amb focs artificials i fins i tot es va oferir un dinar als pobres de la ciutat, per altre part el comte de Sant Simón i Eusebio Estada foren anomenats fills il·lustres de Palma com agraïment a les seves gestions a Madrid.

Les obres d'enderrocament varen durà mes de vint anys . Un fet escandalós fou que al 1912 es va dinamitar un vespre la porta de Santa Margarida que havia estat declarada monument nacional al 1908 per la seva importància històrica i arquitectònica, ja que era per on hi havia entrat Jaume I a la Ciutat.

Com he dit, serà en Bennazar el que i dura endavant tot el projecte urbanització de l'eixample; dissenyarà, seguint els criteris d'urbanisme vienès, els bulevards de les Avingudes, avui dissortadament desapareguts casi tots, manco els que corresponen a la Avinguda Gabriel Alomar, sota la dictadura dels cotxos.

Hem de entendre que el Pla Calvet és un pla del segle XIX, i aquests projectes no eren tan exhaustius com els Plans Generals d'avui en dia. L'ús del sòl no estava tan normalitzat, lo habitual era establir unes directrius de l'ús de l'espai de caràcter genèric i unes línies generals de la amplària dels carrers.

A Palma es varen delimitar 4 tipus: avingudes de 40 metres, carrers de primer ordre de 30 metres, carrers de segon ordre de 20 metres i carrers de tercer ordre de 10 metres, establint que l'altura màxima dels edificis seria de 20 metres als carrers de primer ordre, de 16 metres als de segon ordre i la mínima de 3 metres en tots els carrers.

També es delimità l'espai per un gran parc, aquest estava a la zona qui hi ha entre els Instituts de les Avingudes i el cementiri, fou l'actual parc de la Riera, que va esperar 100 anys per esser una realitat. L'aplicació del projecte fou molt criticat per l'arquitecte Guiem Forteza, que deia en una conferència al 1921: "Si del monstros eixamplament de Barcelona s'ha pogut dir que era una deshonra d'Europa, del nostre, podem dir, sense por a equivocar-nos, que és una afronta del Mediterrani" 7 i, anys mes tard, segons el nous criteris introduïts per l'urbanisme racionalista que havia après al Congrés Internacional de Berlín del any 1930, proposa una zonificació de l'us de l'espai al Eixample.

Això era una passa endavant de l'urbanisme, el precedent del que es farà als Plans Generals de la segona meitat del segle XX, on està normalitzat l'ús que es pot fer al territori de la Ciutat . A 1933 morí en Bennazar i Guiem Forteza va esser l'arquitecte municipal de Palma. Al any 1934 va posar en pràctica una idea seva, el Kirdengarden, la creació d'un jardí a la plaça de García Orell, ell volia fer-ho a totes les plaçes de l'eixample, però es va fer només en una.8 Per altre part, en aquells anys,

Altres veus es varen alçar per criticar les conseqüències de l'enderrocament de les murades. Al 1932 en Mario Verdaguer va publicar a La Vanguardia l'article "Viaje a Mallorca". Ara el podem

anomenar “La ciutat envaïda”, ja que ell escriu fa 84 anys damunt idees molt actuals i agafa'm un fragment que diu així :

“ recordamos con melancolía aquellas áureas murallas; que defendían a Mallorca, de la invasión extranjera, que la impedían perder su carácter maravilloso y convertirse en una colonia con periódicos ingleses, pijamas y mallots. He de confesarlo con sinceridad, aunque esto haga sonreír con ironía a los dueños de pensiones y de balnearios, prefería «el canto de la lechuza al anidar en el destartalado bastión» a la música frita en los altavoces de las radio-gramolas; prefería el paisaje abandonado y lujuriente, prefería los pinos aureolados de sol a los pinos rodeados de ingleses; prefería a ese Ensanche lleno de cafés y cinematógrafos esas perdidas murallas de oro, con sus portalones sombríos que se oponían tenazmente a toda realización de las iniciativas sensatas y económicas del Ayuntamiento”.

A l'eixample la especulació dels anys 60 fou terrible, es varen construir edificis de 7 o 8 plantes al carrers del 10 metres i el cotxe es va menjar el qui hi quedava a les Avingudes i altres indrets, i així tenim la ciutat que tenim, amb una arquitectura espantosa. Com és pot ordenar?¿Com rectificar els errors?

Mapa del Pla Calvet de 1901

PERE REBASSA: Del modernisme al racionalisme.

L'arquitectura es el resultat de molts factors. Es un tema secundari comparat amb lo interessant de la ciutat que es l'urbanisme .

Esta clar que a Ciutat hi havia una intenció intel·lectual que se va cuinar a finals del XX. Hi ha uns exemples evidents i en conseqüència s'enderroquen les murades. Fa que la ciutat vella es dilueixi i surtin les avingudes . Surt lo que serà una via de cintura. Abans era un Bulevard ara ...es un despropòsit!!!

Si que es cert que després de l'enderrocament varen sortir edificis que cosien la ciutat vella amb la nova, la que sortia mes enllà de les avingudes.

El Pla den Calvet no estava malament. Donada a xarxa radial de camins , te sentit, la diversitat que provocava que podria ser interessant. Els eixos radials i les places de Pere Garau, Columnes etc, no estaven malament o equipaments com l'escorxador. Crea una ciutat interessant , mes que una xarxa quadricula que so mengi tot, encara que Barcelona esta molt bé

Quan se romp la murada es romp cap a ponent . Els costat cap a la Llotja obri cap a ponent el passeig marítim. El port te molta força, estira el tren, crea es comunicacions Jo tampoc no entenia perquè el ren no va anar a Alcúdia, ara si ho entenc. Lo lògic era Alcudia.

Palma a principis de segle mostra una efervescència. Primer ve el Modernisme amb arquitectes catalans, o obres com les de Gaudi amb Campins. Es una historia que tot tengui una connotació de modernitat i es reflexa en tot l'entorn.

Hi ha edificis importants com l'escorxador , un equipament molt interessant d'en Bennazar , que va fer molta feina i un munt d'edificis.

També s'han de tenir en comte algunes propostes importants que no es varen dur a terme com la reforma interna de la ciutat projectada per Bennazar del 1917. Propostes que per sort no es dugueren a terme.

Plan General de Reforma de Palma (Bennazar)

Després es dona una passa sortint del modernisme cap al racionalisme. Aquí hi havia arquitectes que treballaven més amb encàrrecs privats que amb edificis públics. Arquitectes que connecten amb el moviment català del Gupac. En aquests temps dels 20 i dels 30, hi ha millors arquitectures de la que es varen fer a partir dels 40 .

DEBAT.

La decadència del projecte liberal.

Es debat si el projecte liberal de modernitzar la Ciutat va tenir una data de caducitat. Es parla de que el projecte liberal va començar a decaure als anys 1910-1915

Se comença a cuinar a finals del segle XIX i decau totalment quan la política i l'economia espanyola entra en crisi profunda a principis dels anys vint, quan la dictadura de Primo de Rivera suposa un tap definitiu a tot el procés liberal modernitzador.

Alguns dels seus protagonistes com M.S. Oliver parteixen a Barcelona. No se poden professionalitzar com intel·lectuals. Antoni M. Alcover, que es conservador per tradició però que ha impulsat la modernització amb el bisbe Campins, seguin la tradició catalana de Torres i Bages i que es fa de l'associació d'amics del país, a partir del 1910 comença a fer un gir degut als esdeveniments de la Setmana Tràgica. La crema d'esglésies a Barcelona els fa repensar la seva posició, es retreu i es dedica a activitats més privades i més clàssiques.

La importància de Joan March en l'evolució de Ciutat

Jon March dona un tom molt gran a la política de Ciutat guanyant als mauristes. March juga a totes les cartes que se li presenten. En la campanya electoral del 1921 el seu eslògan es: *"Devolver a los jornaleros la dignidad de los propietarios"*.

March juga a la industrialització i parcel·lació. Intenta pactar amb els regionalistes del Centre Regionalista l'any 1917 i acaben entrant en el partit liberal que ell dominarà. Per això Guiem Forteza serà batle de Palma el 1923. Per gestionar el diari el Dia que ell funda, dur al regionalista Joan Estelrich de Barcelona. March juga totes les cartes menys la de turisme.

Tant en les parcel·lacions com en el contraban no es pioner, en hi havia altres que també ho feien, però ell es el primer en fer-ho a escala industrial. Per un altre costat no es un contraban romàntic ja que arriba a controlar tota la mediterrani occidental.

En quan a les parcel·lacions, confessa a la Comissió de Responsabilitats del Congrés en temps de la República, que ha signat més de 40.000 escriptures de compra-venta, a tot espanya. Li

interessava la parcel·lació , no la propietat. Els seus oponents com Manuel Salas , compren finques per rentabilitzar-les. March era per especular.

March ha estat segurament el primer capitalista i especulador financer. El pacte que fa amb els socialistes no es un pacte nomes amb ells sinó amb totes les societats obreres, fins i tot els sindicalistes anarquistes, encara que el patronat de la casa del Poble esta controlat pels socialistes .

A causa del pacte amb Joan March, els socialistes s'escindeixen i Alexandre Jaume surt del partit , juntament amb altres. Mes tard es tornen reconciliar amb Llorenç Bisbal. Els socialistes defensen a March perquè esta allunyat del poder de l'Església . Aquest era un dels valors que Bisbal sempre repetia. També s'aliaven amb March perquè s'oposava a la burgesia industrial que explotava als treballadors. Fora de la seva utilitat per fer negocis, a March les ideologies no li interessaven.

Després de la dictadura el 1923 March, es perseguit per Primo de Rivera i es retira de la vida publica , però encara conserva una gran xarxa caciquista que ferà servir sempre que li ineressi, tan a ciutat com als pobles. La xarxa de gent que te vinculada no es del mon cultural ni de l'Església.

Les esquerres comencen a guanyar intensitat des de 1901 però el republicanisme es en general fluix. A le eleccions del 1931 és un moviment mimètic d'altres ciutats grans d'Espanya , nomes guanyen a Montuiri i Esporles. Els anys de la segona república, el balanç cultural es una mica magre , exceptuant les escoles que fa República i lo que va fer Emili Darder .

Perseguit per el govern de la República, Joan March torna intervenir intensament en política aquest vegada a favor de Franco , perquè es un "senyor de la guerra". La guerra li dona unes oportunitats que ell aprofita sense escrúpols. Es un home que tendrà relacions bones amb els anglesos, especialment amb banc d'Anglaterra. Va apostar amb els anglesos perquè pensava que guanyarien, però això no li impedia fer negocis amb els alemanys.

Una prova d'aquest confiança es l'operació per deixar Espanya fora del conflicte mundial, pagant unes quantitats molt elevades a generals espanyols mot influents de l'entorn de Franco. Es un operació d'en Churchill i en Hillgart , a la que varen destinar 23 milions de dòlars .March va cobrar 5 milions de dòlars .

El desenvolupament del Turisme

M.S. Oliver quan impulsa la idea d'una indústria turística era una persona que estava connectada amb les corrents europees i coneixia les crítiques que feien els viatgers quan venien a Mallorca, crítiques dirigides a les mancances d'infraestructures i d'activitats de tot tipus.

La idea del Foment de Turisme va ser pionera, la rèplica de Barcelona va ser el 1906 impulsada per B. Amengual.

S'ha parlat sempre de que a Joan Marh no li interessava el turisme. Es comenta que a finals del 50 va fer una volta per Magaluf.. i va dir que no li agradava lo que veia. Dieun que va dir “ *que no hi haurà prou ametellers per penjar-se quan tot aquest turisme entri en crisi*”

Pero, per un altre costa també als 50 va construir un establiment tipic club mediterrani a Acapulco, lloc on hi anaven personatges com Sinatra i Kennedy

El intel·lectuals mallorquins davant la guerra civil

El paper dels intel·lectuals mallorquins que s'havien identificat amb el regionalisme es en general un paper de suport al procés de la república. Nomes uns pocs, com els germans Villalonga, s'identifiquen amb el falangisme i donen suport al franquisme, en contra dels intel·lectuals regionalistes que els cataloguen de “catalanistes”.

Quasi tots firmen el manifest del 36 a favor de la col·laboració entre els intel·lectuals catalans i els mallorquins. Emili Darder va ser president de l'Associació per a la Cultura de Mallorca i Gabriel Alomar va morir en l'exili.